

antidržavnim i antisocijalnim karakterom te sekte. Stoga je i stroge mjere protiv njih primila po svojoj inicijativi svjetovna vlast Pskovske republike. Od strane pak crkvene vlasti Pskovići su dobili ukor predstavnika crkve: carigradskih patrijarha Nila i Antonija⁹⁷ i više duhovne vlasti ruske crkve, mitropolita Fotija, koji su im izrično zabranjivali, da primjenjuju prema strigoljnicima smrtnu kaznu.⁹⁸ Sasvim drugo vidimo kod Genadija i Josifa Volockoga. I jedan i drugi uporno traži osudu židovstvujušćih na lomaču ili na vješala. Uz to Genadije i ne krije, da mu je za uzor poslužila španjolska inkvizicija, kojom su u to doba rukovali domikanci sa Torquemadom na čelu. Istina, u svojoj poznatoj poslanici mitropolitu Zosimi od 1490. god. ne poziva se on na Venjamina, nego na izaslanika njemačkoga cara, ali to je jamačno zbog toga, što je preporuka carskoga izaslanika svakako imala za velikoga kneza i mitropolita mnogo veći autoritet, nego savjet skromnoga dominikanskoga redovnika. Golubinski misli, da Genadije govori o Nikoli Poppelu, koji je prošao kroz Novgorod 1486. godine,⁹⁹ ali više je u pravu Z. Majkov, koji dokazuje, da je to bio Georg von Turn. Ovaj je proputovao kroz Novgorod u junu 1490. godine.¹⁰⁰ Ipak možemo biti sigurni, da je i Venjamin upozoravao Genadija na primjer Ferdinanda Katoličkoga i Torquemade. Nije mogao dominikanac da ne zna za rad i ulogu svoga reda u Španiji, a morao je da taj rad cijeni i hvali bar iz osjećanja discipline, a najvjerojatnije je, da je iskreno dijelio mentalitet svoga doba, svoje sredine i svoga reda.

Može se odgovoriti, da su to ipak samo hipoteze, ali u akciji, koju je Genadije razvio protiv židovstvujušćih, ima jedan fakat, čije je zapadno poreklo očigledno. Kad je sabor 1490. god. osudio neke od glavnih heretika, a manje značajne uputio Genadiju, da konačno odredi njihovu kaznu, taj je naredio, da se heretici, obučeni naopako, posadeni licem prema konjskome repu, vode po Novgorodu u šljemovima od brezove kore, sa kitama od lika i vijencima od slame, na kojima se čitao natpis: »To je vojska sotonina«. Na kraju ceremonije šljemovi su bili spaljeni.¹⁰¹ Takve procesije bile su potpuno nepoznate u staroj Rusiji. Stoga taj Genadijev izum istraživači jednoglasno pripisuju utjecaju zapadne inkvizicije. Golubinski pokazuje, da su kalpaci sa slikama đavola upotrebljavani

⁹⁷ Grandicki, op. cit., Pravoslavnoe obozrenie, 1878, IX, 105.

⁹⁸ Golubinski, op. cit., II, 1, 407.

⁹⁹ Ib., 571.

¹⁰⁰ Majkov, posljed. trudy, 386.

¹⁰¹ Golubinski, op. cit., II, 1, 572.

za heretike na Zapadu.¹⁰² Popov dodaje, da su otuda potekli i vijenci i njihovo paljenje. A sama procesija podsjeća ga na šaljive procesije njemačkih studenata, slične onoj, koju je vidio Jan Hus prilikom izbora biskupa za djecu na dan sv. Stjepana (26. decembra).¹⁰³ Popov je sasvim u pravu, kad kaže: »Pošto, kako mislimo, Genadije nije putovao u zapadne univerzitete i nije mogao da sam vidi takav obred, najvjerojatnije je, da mu je on bio inspiriran od članova reda sv. Dominika«,¹⁰⁴ dakle od Venjamina.

Time smo ovlaštteni, da i ostale crte sličnosti u idejama i postupcima Genadija i Josifa Volockoga sa dominikanskim inkvizitorima pripišemo istome Venjaminu. A takvih crta ima dosta. O njihovome upornome traženju pogubljenja heretika i javnome ruganju nad njima već smo govorili. Ruganje je u praksi proveo svakako samo Genadije, ali i Josif ga je potpuno odobrio u svojom *Prosvjetitelju*. Dalje spada amo Genadijevo traženje beskrvne kazne za heretike: lomače, kao na Zapadu, ili vješala, i nastojanje Josifovo, da se kazna ne oprostiti niti onim krivcima, koji su se pokajali zbog svojih zabluda, ali već poslije osude. Amo ide i njegov zahtjev, da se traže i tajni heretici, koji ne ispoljuju svoje vjere, i da u tome učestvuje svaki član društva. Sve to potpuno odgovara ideologiji zapadnih inkvizitora. Ali najznačajnija je praksa saborâ, koji su osudili židovstvujušće, i praksa samoga Genadija u proceduri suda i kažnjavanja heretika. Genadije, kao i Josif, zahtijevao je iznuđivanje priznanja hereze od osumnjičenih ljudi pomoću torture, ali nije vršio tu torturu ni kaznu heretika rukama svojih slugu, nego je predavao osumnjičene novgorodskim vojvodama, a sam preko svojih činovnika vršio je kontrolu, da ne bi od strane svjetovne vlasti bilo kakvoga popuštanja. Isto tako i sabori 1490. i 1504. godine, osudivši heretike, izvršenje presude ostavili su svjetovnoj vlasti. Da to nije slučaj, nego izvjesno načelo, vidi se iz obrane Genadijeve u poslanici episkopskome saboru od oktobra 1490. god. »Zar sam ja mučio toga Samsonka?« odgovara on na prijekore svojih protivnika. »Torturu je zbilja vršio činovnik velikoga kneza, a moj je samo pazio, da ne bi tko uzeo mito.«¹⁰⁵ Razumije se, nitko nije ni mislio, da je sam Genadije mučio heretika. Prigovarali su mu samo, što se to radilo po njegovoj inicijativi i pod njegovom kontrolom. Ali Genadije, kako vidimo, polagao je slično zapadnim teolozima mnogo na formalnu stranu

¹⁰² Ib.

¹⁰³ Op. cit., 221.

¹⁰⁴ Ib.

¹⁰⁵ Rus. ist. bibl., VI, 781.

i držao je, da je za predstavnika kršćanske crkve nedostojno samo lično učešće u mučenju i pogubljenju heretika, a ne i izvršavanje toga po svjetovnoj vlasti. A Josif Volocki u 13. »slovu« svoga *Prosvjetitelja* razvija doktrinu, da duhovna vlast mora osuđivati heretike, ali ne smije ih sama kažnjavati, nego to da je dužnost svjetovne vlasti. Da bi ma kako doveo tu doktrinu u sklad sa učenjem Istočne crkve, autor je morao ponekad na vrlo sofistički način izvrtati smisao nekih izreka istočnih oceva crkve, na primjer, jedne rečenice Ivana Zlatoustoga, koja baš izričito zabranjuje pogubljenje heretika, a iz koje međutim Josif izvodi zaključak, da je dopušteno kazniti ih rukama države.¹⁰⁸ Ovo je poznata ideologija i praksa zapadne inkvizicije.

*
*   *
*

Ta vjerska netolerantnost Genadijeva i Josifova ne da se objasniti, kako hoće Pypin, općim mentalitetom moskovskoga društva toga doba, stvorenim isključivošću i zaostalošću stare ruske prosvjete.¹⁰⁷ Čak i mitropolit Makarije kaže: »Tako surovo ponašanje prećasnoga oca prema novgorodskim hereticima, čak i prema onima, koji su se pokajali, teško je objašnjavati duhom vremena, kad je poznato, da su se tada mnogi pravoslavni, u tom broju i neki arhipastiri, sasvim drukčije ponašali prema njima i željeli njihovo pomilovanje; bolje se to može objasniti duhom samoga Josifa i njegovih nazora.«¹⁰⁸ Zaista ideje i težnje Genadija i Josifa našle su u savremenome im ruskome društvu jak i energičan otpor. Kneževi činovnici protestirali su protiv nazočnosti Genadijevih predstavnika pri torturi, nalazeći da se učešće u jednoj takvoj stvari ne slaže sa dostojanstvom pravoslavnoga episkopa. Ivan III., čak i kad je prekinuo veze sa židovstvujušćima, ipak se dugo ustručavao da ih strogo kazni, sumnjajući, da ne bi time kako pogriješio protiv dužnosti milosrda obavezne za kršćanskoga vladara.¹⁰⁹ Kolebao se u tome pogledu i njegov sin i nasljednik Vasilije, iako je bio vatreni pristalica pravoslavlja i sam mnogo stradao od heretika, budući da je bio bačen zbog njihovih intriga čak i u zatvor.¹¹⁰ Čuveni predstavnici ruskoga monaštva, starci Pajisije Jaroslavov i Nil Sorski, bili su odlučno protiv pogublje-

¹⁰⁸ Makarije, *Istorija ruskoj crkvi*, VII, 214—217.

¹⁰⁷ Pypin, *Istorija ruskoj literatury*, izd. 1902 god., II, 71—72; up. Žmakin, *Mitropolit Daniil*, 59.

¹⁰⁸ Makarije, op. cit., VII, 231.

¹⁰⁹ Kostomarov, op. cit., 333.

¹¹⁰ Golubinski, op. cit. II, 1, 584—585.

nja heretika i protiv suviše strogih mjera prema njima, tražeći da se heretici popravljaju primjerom i poučavanjem. Nilovi sljedbenici »zavolški starci« napisali su djelo, gdje su tačku za tačkom pobijali doktrinu, izloženu u *Prosvjetitelju*.¹¹¹ Čak i sami episkopi učesnici sabora 1504. god., koji su zbog navaljivanja Genadija i Josifa osudili židovstvujušće na razne teške kazne, poslije te odluke »počeli su da tuguju i jadikuju.«¹¹² Dakle nipošto se ne može reći, da je djelatnost Genadijeva i Josifova u ovome slučaju odgovarala duhu i mentalitetu ruskoga društva u to doba.

Isto tako nije u pravu Pypin, kad kuša da ideje Genadijeve i Josifove stavi u vezu sa karakterom stare ruske književnosti.¹¹³ On sam mora da prizna, da Josif najviše argumentira sa Konstantinovim falsifikatom i isto tako falsificiranim aktima V. ekumenskoga sabora,¹¹⁴ dakle sa spomenicima zapadnoga porekla. Bizantijska književnost, koja se udomaćila u Rusiji, više je smetala nego pomagala Josifu u obrani njegove teze. U XIII-me »slovu« *Prosvjetitelja* morao je, kako smo vidjeli, boriti se sa izričnom zabranom pogubljenja heretika kod Ivana Zlatoustoga te sofistički preinačivati i iskrivljivati misao velikoga oca crkve. Još je gore bilo u XIV-me »slovu«. Da bi dokazao, da država i društvo moraju pronalaziti tajne here-tike i primoravati ih, da priznaju svoju herezu, mogao je Josif pronaći u književnosti samo dva autoritetna primjera, ali i oni »ipak, veli Makarije, ne potvrđuju u potpunosti ovu misao.«¹¹⁵ U XVI-me »slovu«, gdje Josif hoće da dokaže, da i oni heretici, koji su se poslije osude pokajali, ipak moraju da pretrpe dosudenu kaznu, sam autor priznaje, da nema uza se nikakvih autoriteta Istočne crkve, i pribjegava k dokazima »razumak.«¹¹⁶

Sve to dokazuje, da slaganje Genadija i Josifa u nizu tačaka sa idejama i metodama zapadnih ideologa inkvizicije, nije niklo spontano na ruskome tlu zbog sličnih historijskih uvjeta, a nije moglo ni da bude puki slučaj, nego je bilo rezultat utjecaja Zapada, koji je došao posredništvom Venjaninim.

¹¹¹ Pypin, op. cit., II, 84—85.

¹¹² Makarije, op. cit., VII, 220; up. i Kostomarova, op. cit., 334.

¹¹³ Op. cit., II, 71.

¹¹⁴ Ib., II, 73.

¹¹⁵ Makarije, op. cit., VII, 230.

¹¹⁶ Ib.

Tek nakon dvadesetgodišnje agitacije i propagande Genadije i Josif nametnuli su svoje gledište u ovome pitanju i Ivanu III. i oevima crkvenih sabora, a stvorili su u redovima monaštva i duhovništva, osobito višega, moćnu i utjecajnu josifljansku stranku, koja je i dalje nastavila da njeguje, širi i ukorenjuje u Rusiji njihovu ideologiju. Sabori 1490. i 1504. god. poslužili su kao autoritetni precedent, i od toga doba viši predstavnici ruske crkve rado su se naslanjali u borbi sa protivnicima crkve na silu državne vlasti. Šta više, josifljani upotrebili su je čak i protiv »zavolških staraca«, koji nikako nisu bili ni heretici ni neprijatelji crkve, nego su se samo razilazili s njima u nekim pogledima na uređenje crkvenoga života u Rusiji. Novu snagu je ova ideologija dobila sredinom XVII. vijeka, kad su u Moskvu počeli dolaziti na episkopske stolice Malorusi i Bjelorusi, gojenci zapadnih katoličkih kolegija i po njihovome uzoru uređene Kijevske duhovne akademije. Između mnogih drugih učenja i navika Zapadne crkve oni su donijeli najprije u Moskovsku, a zatim i u Petrovsku Rusiju sklonost prizivati u pomoć u slučaju vjerskih nesuglasica mač svjetovne vlasti. Taj mač je bio obilno iskorišćen ruskom crkvom u borbi sa raskolnicima i sektama, koje su nikle iz raskola. Da mentalitet Genadijev i Josifov u ruskoj višoj crkvenoj hijerarhiji nije izumro niti do naših dana, svjedoči *Istorija ruske crkve* od mitropolita Makarija, gdje autor napušta ulogu objektivnoga historičara, da bi postao vatrenim advokatom njihovih ideja i metoda rada.¹¹⁷ Ali već sama potreba takve obrane u jednome posve stručnome djelu dokazuje, da je u ruskoj crkvi ostalo živo i drukčije shvatanje odnosa između crkve i heretika, koje su zastupali još Nil Sorski i »zavolški starci«. Ovo shvatanje našlo je izražaja u *Istoriji ruske crkve* od Golubinskoga.

XIII.

Sad, prije nego prijedemo na glavni rad Venjaminov, zaustavit ćemo se na nekim sitnijim pitanjima.

1.

Vidjeli smo, da je Josif potrebu manastirskih imanja branio time, što ljudi znatnoga porekla neće stupati u braću osiromašenih manastira, zbog čega ne će biti dostojnih kandidata za episkopske stolice i za druge više položaje u crkvi. Ova Josifova argumentacija uvijek je začuđivala ruske istraživače, toliko je ona neočekivana i osamljena u staroj ruskoj književ-

¹¹⁷ Op. cit., VI, 136—139, VII, 228—232.

nosti. Golubinski je naziva »originalnom«.¹¹⁸ Ključevski ističe, da se ta ideja tada pojavljuje po prvi put u Rusiji pri rješavanju praktičnoga crkvenoga pitanja. »Crkveni autoriteti, veli on, nisu stavili manastirima u zadatak da budu rasadnici i odgajališta za više crkvene jerarhe i nisu držali hijerarhiju znatnoga porekla za neophodni oslon crkve«.¹¹⁹ Tome se može dodati, da oni nikad nisu držali luksusan i lijep život u manastirima za najboljšu školu za buduće arhipastire crkve. Ne nalazeći izvora za ovakva mišljenja u ruskim crkvenim i društvenim tradicijama, Ključevski ih smatra kao »individualnu maštu ili individualnu predrasudu« Josifovu i objašnjava privatnim tradicijama njegove porodice, koja je bila poreklom iz Litve, a u Litvi i Poljskoj aristokracija je imala u svojim rukama i više crkvene položaje.¹²⁰ Ali Pypin drži sasvim nevjerovatnim, da je Josif naslijedio ma kakve poljsko-litavske tradicije čak od svoga pradjeda, tim prije što je njegova porodica pokazala jaku privrženost pravoslavlju i dala za kratko vrijeme 14 monaha i 5 monahinja.¹²¹ Treba dodati, da je i sam Josif od svoje osme godine odgajan u manastiru, a sa 20 godina definitivno je napustio i očev dom i zavičaj.¹²²

Držim, da je najjednostavnije objašnjenje ovoga »originalnoga« Josifova mišljenja u utjecaju Venjaminina, za koga u tim idejama nije bilo ništa originalno i neobično. Na Zapadu su se u cijelom srednjem vijeku, a i mnogo doznije, carske, kraljevske i moćne feudalne familije starale, da prigrabe u svoje ruke mnogobrojne i bogate crkvene feude, dovodeći na njih, odnosno na dotične položaje u crkvenoj hijerarhiji, svoje članove, a i Crkva imala je svoje razloge da tolerira takvo stanje.

2.

U staroj Rusiji parohijani su imali vrlo aktivno učešće u životu svoje crkve. Obično bi sami birali i svećenika, a episkop bi nakon potrebnoga kanonskoga ispita rukopolagao pred njega dovedenoga kandidata. Do Genadija nitko od episkopa nije se bunio protiv toga prastaroga običaja. Prvi je počeo napadati ga Genadije. Svakako se pozivao na to, što parohijani ne biraju dostojne ljude, nego nepismene neznalice. Ipak možemo se dovijati, da čovjek, koji je tako visoko stavio svećenstvo, uzdižući ga i nad carstvo, nije lako podnosio miješanje u

¹¹⁸ Op. cit., II, 1, 629.

¹¹⁹ Op. cit., III, 368.

¹²⁰ Ib.

¹²¹ Op. cit., 71.

¹²² Makarije, op. cit., VI, 106.

¹²³ V. njegovu poslanicu mitr. Simonu od 1499 god., Akty isto-ričeskie, I, N 106.

erkvene poslove i prostih ljudi, koje on naziva »mužicima« sa dodatkom pogrdnih epiteta. Svakako je Venjamin i u ovoj prigodi uspio da ga upozna s praksom Rimske crkve i dokaže mu njena preimućva.

Ta je ideja duboko uhvatila korijena u josifljanskoj stranci. Stoglavi sabor 1551. god. oštro je istupio protiv učešća svjetovnjaka pri izboru duhovnih lica.¹²⁴ Saborski ocevi pozivali su se na zloupotrebe, koje su parohijani činili u vršenju ovoga svog prava, ali po svemu izgleda, da su te optužbe jako pretjerane i u glavnome izazvane željom episkopata, da se otrese utjecaja svjetovnjaka.

Kasniji arhijereji, odgojeni u duhovnim akademijama, nastavili su, pod utjecajem zapadnih nazora o episkopskoj vlasti, da vode upornu borbu protiv učešća parohijana u izboru svećenika i napokon su ga sasvim uništili. Time su u isto doba uništili i vezu ruske crkvene hijerarhije sa narodom, koja je jedino podržavala njezin autoritet u očima državne vlasti. Stoga je hijerarhija lako pala u tešku zavisnost od države, kad su državni vladari usvojili sebi protestantske nazore o odnosu crkve prema državi.

3.

Očito u vezi sa ovim pitanjem stoji i drugo, takođe pokrenuto od Genadija. Ruski narod odavno je bio navikao na aktivno učešće u bogoslužju. Pojedinci, koji to žele i umiju, pjevaju u crkvenome zboru, čitaju u crkvi položene bogoslužne knjige, pa čak i Apostol, pomažu svećeniku u crkvi i u samome oltaru. Genadije u već navedenoj poslanici od 1499. god. mitropolitu Simonu ustao je i protiv toga običaja. »A još veće, veli on, bezakonje uvelo se u čitavoj Ruskoj zemlji. Osorni mužići pjevaju na pijevnici i na ambonu čitaju pamiću i Apostol, pa još i u oltar ulaze«. ¹²⁵ Ova mržnja protiv učešća naroda u službi Božjoj svakako stoji u vezi sa Genadijevom željom, da uzdigne duhovništvo što više nad vjernike i sabere u njegovim rukama svu vlast i svu akciju u crkvi, a u toj želji ga je podržavao, i svakako inspirirao, Venjamin. Protest Genadijev ostao je potpuno osamljen. Mitropolit Simon nije obratio nikakve pažnje na njegov zahtjev.¹²⁶ Čak ni josifljanska stranka nije ga prihvatila, i ruski narod čita i pjeva u crkvi i dandanas.

¹²⁴ Izd. Stoglava od Kazanske duhovne akademije, 176, 177.

¹²⁵ Akty istor., I, N 104.

¹²⁶ Grandicki, op. cit., v. Pravosl. Oborz., 1880, VIII, 647.

4.

¹ Svi istraživači djelatnosti Genadijeve bez izuzetka visoko ga cijene zato, što je prvi u staroj Rusiji zatražio osnivanje škola za odgoj svećenstva. Misao o potrebi sistematskoga obrazovanja, namjesto autodidaksije i učenja kod slučajnih nastavnika, bila je u to doba nešto sasvim novo, i teško je misliti, da je Genadije došao na nju potpuno samostalno. Utjecaj Venjaminov u ovome slučaju tim je vjerovatniji, što je duhovna prosvjeta bila jedan od najglavnijih zadataka dominikanskoga reda. Istina, obrazovanje, na koje je mislio Genadije, bilo je daleko ispod obrazovanja, koje su davale dominikanske škole, ali to samo dokazuje, da je Genadije bio realan čovjek i vodio računa o ruskoj stvarnosti. Od škole je on zahtijevao samo, da dake nauči čitati sve crkvene knjige i da ih uputi u crkveno pojanje.¹²⁷ Ipak, izgleda, ta škola, koju je sam Genadije osnovao na svome dvoru, davala je mnogo više svojim đacima. Savremenici visoko cijene obrazovanost ljudi, koji su svršili školu kod Genadija.¹²⁸ Imamo razloga misliti, da je u Genadijevoj školi predavao sam Venjamin i možda drugi dominikanci, ako su došli s njime. Sedeljnikov bar drži, da je Timotej Venjaminov bio dak našega Venjamina i naučio od njega crkvenoslavenski jezik sa jugoslavenskim osobinama, pa čak i grčki jezik.¹²⁹ 1491. god. Dimitrije Gerasimov preveo je i poslao iz Rima Genadiju latinsku gramatiku Donatovu. »Više je nego vjerovatno, kaže Sobolevski, da je Gerasimov imao namjeru da dâ Rusima prijevod latinske gramatike, priručnika za izučavanje latinskoga jezika«. ¹³⁰ Pošto je taj priručnik bio poslan Genadiju, može se misliti, da je bio namijenjen za njegovu školu. Za školske svrhe mogli su dobro poslužiti i predgovori knjigama Sv. Pisma, prevedeni iz Vulgate, koje mi zaista nalazimo izvađene iz Genadijeve Biblije i združene u zasebnu knjižicu.¹³¹ Genadijeva škola morala je imati i specijalan zadatak: da stvori iskusne polemiste protiv židovstvujućih. I ta je potreba bila zadovoljena Gerasimovim prijevodima latinskih autora: Nikole de Lyra i židova Samuila.¹³² Dakle pred nama bi bila prava dominikanska škola sa dominikanskim svećenikom na čelu, sa predavanjem crkvenoslavenskoga, latinskoga i grčkoga jezika, gdje se Sv. Pismo izučavalo

¹²⁷ Grandicki, ib., 651; Pravosl. bogoslov. encikl., IV, 201.

¹²⁸ Stepennaja kniga, I, 475.

¹²⁹ Op. cit., 222—225.

¹³⁰ Op. cit., 122.

¹³¹ Ib., 184.

¹³² Ib., 191—192.

po Bibliji preuređenoj po mogućnosti po uzoru Vulgate, u osvjetljenju komentatorâ Zapadne crkve. Postojanje takve škole doduše ostaje samo hipotezom, ali posve je nesumnjivo, da je Genadijev dvor bio prosvjetnim centrom za novgorodsko duhovništvo i da je ta prosvjeta nosila na sebi pečat Zapada.

XIV.

Ali najglavnije i najsjajnije djelo Venjaminovo bilo je njegovo učesće u sastavljanju Genadijeve Biblije, prvoga potpunoga kodeksa Sv. Pisma na slavenskome jeziku, koji se pojavio kod pravoslavnih Slavena.

Čuveni historik ruske crkve, mitropolit Makarije, ne može naći dosta jakih riječi, da dostojno ocijeni sav značaj toga djela. »To je, veli on, događaj od najvećega značenja, koji stvara epohu u historiji naše crkve, a osobito u našoj duhovnoj literaturi.«¹³³

Poznato je, da su neke knjige ove Biblije prevedene od Venjamina iz Vulgate. Sobolevski drži za njegov prijevod dvije knjige Paralipomenon, dvije Ezdre, knjige Neemije, Tovit, Judit, Ester, dvije knjige Makabejske, knjige Priča, Premudrosti Salamunove i Isusa, sina Sirahova.¹³⁴ Makarije ovome spisku dodaje 1—25, 46—51 glave proroka Jeremije,¹³⁵ i šta više, tvrdi, da Venjamina »pogotovu treba priznati za glavno lice, koje je radilo na sastavljanju Genadijeve Biblije.«¹³⁶ Držim, da je Makarije potpuno u pravu: ruka Venjaminova vidi se u cijelome djelu. Sastav knjiga Genadijeve Biblije i njihov poredak povodi se za Vulgatom. Stoga ona na primjer nema 3-će Makabejske knjige, koja se nalazi u kodeksu Sv. Pisma Istočne crkve, a koje nema Vulgata.¹³⁷ Podjela na glave isto je tako uzeta iz Vulgate. Knjige su snabdjevene predgovorima iz Vulgate, koje je preveo, svakako po Venjaminovoj inicijativi, Dimitrije Gerasimov iz donjonjemačkoga prijevoda.¹³⁸ Sve ovo Evsejev¹³⁹ i N. Popov¹⁴⁰ s pravom karakterišu kao »pomijeranje slavenske Biblije iz grčkoga korita u latinskog«.

¹³³ Op. cit., VII, 179.

¹³⁴ Op. cit., 254.

¹³⁵ Op. cit., VII, 183.

¹³⁶ Ib., 184.

¹³⁷ Ib.

¹³⁸ Sobolevski, op. cit., 184.

¹³⁹ Očerki po istorii slavjanskoga perevoda Biblii.

¹⁴⁰ Op. cit., 222.

Genadijeva Biblija poslužila je za osnovu najstarijim štampanim izdanjima crkvenoslavenske Biblije 1580.—1581. (Ostroške) i 1663. godine, koja su se raširila po čitavome pravoslavnome Slavenstvu, zamijenivši stare rukopisne prijevode pojedinih knjiga Sv. Pisma. Doduše, izdavači su Ostroške Biblije »više manje ispravili« Venjaminov prijevod prema tekstu Istočne crkve, ali, veli Makarije, »na mnogo mjesta upotrebili su ga u cjelini bez ikakih promjena.«¹⁴¹ A mnogo se sačuvalo i do danas.

Dakle od svih ljudi, koji su radili oko zblizavanja Zapadne i Istočne crkve, najviše je uspio da učini Venjamin, i to u korist Zapadne crkve. Taj njegov rad imao je trajnih posljedica, koje se osjećaju i u naše doba.

XV.

N. Popov pripisuje istome Venjaminu i njegovim dominikancima i »krupno pomijeranje u katoličko korito kanonskoga prava naše (= ruske) crkve, koje je bilo ostvareno s pomoću ogromnoga zbornika crkvenih pravila, poznatoga pod imenom »Svodnaja Kormčaja.«¹⁴² Popov, istina, nema direktnih dokaza za ovu pretpostavku, ali poziva se na to, što ta Kormčaja manifestira katolički utjecaj i materijalom, kojim se služi, i načinom njegova obrađivanja, i time, što je prožeta idejama pape Hildebranda o superiornosti svećenstva nad carstvom.¹⁴³

XVI.

I u čisto književnome pogledu Venjaminov rad nije ostao bez posljedica.

Vidjeli smo već, da je njegov kalendarski članak utjecao na ruske Azbukovnike, koji su uzeli iz njega imena zvijezda i njihovo tumačenje.

Predgovor »Riječi kratkoj«, u kome je Venjamin preporučivao Genadiju svoje djelo, toliko se svidio finoćom svoga stila ruskim književnicima toga doba, da je dospio u ruske zbornike kao uzor epistolarnе vještine. Već se 1526.—1543. god. neki iguman, možda Teodosije Hutinski, okoristio njime u poslanici novgorodskome arhiepiskopu Makariju, docnije moskovskome mitropolitu.¹⁴⁴

¹⁴¹ Op. cit., VII, 190.

¹⁴² Op. cit., 222.

¹⁴³ Ib.

¹⁴⁴ Sedeljnikov, op. cit., 218.

Venjaminov prijevod *Povijesti o Varlamu i Josafatu* bio je vrlo omiljeno josifljanima i toliko je potisnuo stariji prijevod, da je kao predstavnik te popularne *Povijesti* ušao u *Velike Mineje* mitropolita Makarija.¹⁴⁵

Kolosalan značaj Biblije za književnost ne traži razjašnjavanja, iako Genadijeva Biblija nije imala za ruske i istočne Slavene ni izbliza onoga značenja, što ga je imala Luterova Biblija za Nijemce.

XVII.

Da ne bismo propustili ništa, što se može, iako hipotetično, dovesti u vezu sa Venjaminom, zaustavit ćemo se malo još na jednom pitanju. U časopisu *Byzantinoslavica*, III, 462—496, Myslivec je štampao članak: Liturgické hymny jako naměty ruských ikon. Autor konstatuje, da se u Rusiji u XVI. vijeku pojavljuje sasvim nov tip ikona, koji on naziva »didaktičnim«. To su ikone vrlo složene kompozicije, koje ilustruju cijele molitve, liturgičke himne, crkvene pjesme: Vjeruju, Jedinorodni, Akafist Isusu Kristu, Kanon na izlaz duše i t. d. Po mišljenju Myslivčevu, impuls za stvaranje toga ikonopisnoga tipa mogla je dati *Biblia pauperum* ili druga zapadna ilustrovana izdanja slične vrste. Ta škola pojavila se najprije u Novgorodu i Pskovu, a u Moskvi bila je uvedena mitropolitom Makarijem, dakle josifljaninom, poslije uporne borbe, koja je dovela i do raspravljanja stvari na crkvenome saboru.

Ova tijesna veza didaktičnih ikona sa Novgorodom i josifljanima izaziva misao, da li nije ta *Biblia pauperum*, koja je poslužila uzorom za njih, bila donesena u Novgorod i popularizovana u josifljanskim krugovima od istoga Venjamina. Ilustrovana *Biblia* je neophodno potreban priručnik za misionara, koji ide da propovijeda nepismenim ljudima.

XVIII.

Dakle Venjaminovoj ulozi u ruskome životu kraja XV. i početka XVI. vijeka nipošto se ne može poreći osobito značenje. N. Popov ide čak tako daleko, da Genadije i Josif Volocki u njegovom prikazivanju izgledaju kao kakve marionetke u rukama podmuklih i prepredenih dominikanaca.¹⁴⁶ To se svakako ne može primiti. I jedan i drugi primao je od Venjamina samo ono, čemu je već bio sklon i za što je teren u ruskome životu bio dosta dobro pripravljen. Potpuno je razumljiva

¹⁴⁵ Popov, op. cit., 196.

¹⁴⁶ Ib., 220—221, 221—222, 223.

njihova tijesna i iskrena saradnja sa Venjaminom na sastavljanju Biblije, nove pashalije, na osnivanju škola, na uvodenju metodâ zapadne inkvizicije, u borbi protiv židovstvujušćih, protiv sekvestra crkvenih i manastirskih imanja, preduzetoga od Ivana III., protiv njegovih cezaropapističkih pothvata, nečuvanih dotle u Rusiji, protiv miješanja svjetovnjakâ u izbor svećenika i u druge crkvene stvari. Učeni dominikanac davao je, možda, ponekad njihovim nejasnim aspiracijama i neizrađenim mislima gotovu zapadnu formu, na koju je sam bio navikao, podupirao ih dokazima i primjerima, uzetim iz zapadne teorije i prakse, potpomagao svoje ruske saveznike savjetom, stručnim znanjem i radom. Sve to se rado primalo, dok nije dolazilo u sukob s nazorima Rusa. Na primjer u pitanju neženjenoga svećenstva Genadije je išao svojim putem sasvim nezavisno od Venjaminova utjecaja, nastavljajući tradicije svojih ruskih prethodnika. Nije samo zahtijevao na saboru 1501. godine, da se udovim svećenicima zabrani vršenje liturgije i sv. Tajni, nego je u poznatoj nam poslanici mitropolitu Simonu protestirao, što je on rukopolagao u svećenike također neženjene kandidate, i tražio je potpunu zabranu takve prakse.

Ne mogu se prihvatiti dokazi Popova, da je *Prosvjetitelj* Josifov postao tobože suradnjom dominikanaca.¹⁴⁸ Metoda, kojom je radio Josif, ne traži uma školovanoga u zapadnim školama. Izložiti najprije gledište protivnikâ na neko pitanje, a zatim ga pobiti svojom argumentacijom, ta to je najprirodniji i najjednostavniji način polemike, što vidi u ostalom i sam Popov.¹⁴⁹ A jednostavnost i jasnost su baš glavne odlike Josifova rada.¹⁵⁰ Potpuno je subjektivno i nije obrazloženo niti mišljenje Popova, da je prvo »slovo« *Prosvjetitelja* o sv. Trojici napisano suviše dobro za samouka, kakav je bio Josif.¹⁵¹ Volocki iguman je još prije, nego je napisao *Prosvjetitelja*, uživao kod savremenika ogroman autoritet kao najbolji bogoslov svoga doba, čovjek izuzetne erudicije i najvještiji književnik onoga vremena, a po mišljenju najboljega historika ruske crkve, Golubinskoga, stoji na visini svoje slave. Josif, kaže on, »ima pravo na titulu najučjenijega čovjeka svoga doba.«¹⁵²

Ali i ostavivši po strani takva pretjerivanja, mi ipak možemo sa pouzdanjem tvrditi:

¹⁴⁷ Pravosl. bogosl. enc., IV, 202.

¹⁴⁸ Op. cit., 223, prim. 1.

¹⁴⁹ Ib.

¹⁵⁰ Golubinski, op. cit., II, 1, 606.

¹⁵¹ Op. cit., 223, prim. 1.

¹⁵² Golubinski, op. cit., II, 1, 606.

da je Venjamin odigrao vrlo aktivnu i značajnu ulogu u momentu ruske historije, koji je bio najsudbonosniji za rusku crkvu i društvo;

da je mnogo doprinio formiranju ideologije josifljanske stranke, vješto presadivši na rusko tlo mnoge ideje i običaje Zapadne crkve, a ta stranka odigrala je veliku, može se reći, odsudnu ulogu u historiji ruske crkve; njen pečat leži na ruskoj crkvi sve do danas;

da je bio faktično glavni urednik prve potpune crkvenoslavenske Biblije pravoslavnih Slavena i u tome poslu je u mnogome približio slavensku Bibliju Vulgati.

KNJIŽNICA MODRUŠKOG BISKUPA NIKOLE.

Nikola Žic, Zagreb.

Biblioteca Angelica u Rimu imade devedeset latinskih kodeksa, na kojima se vidi stara signatura F. 1. 1, F. 1. 2 i t. d., F. 6. 14 i napokon F. 6. 15. Ta nekadašnja oznaka onoga materijala potječe od jednoga ormara, koji bijaše označen slovom »F« i u kojemu su na policama svi ovi kodeksi bili spremljeni i čuvani kao jedna osobita cjelina iste sudbine i provenijencije. Sada se nalaze u sklopu ostalih rukopisa one knjižnice, a nova im je signatura dana u progresivnoj vezi sviju njezinih latinskih manuskripata, ali ipak tako da je nova oznaka onih devedeset kodeksa, koji nas zanimaju, zadržala predašnji slijed njihovih zasebnih signatura u nekadašnjem ormaru: sada prvim jedinicama »F. 1. 1« i »F. 1. 2«... odgovaraju brojevi 524 i 525 i t. d., a posljednjim jedinicama »F. 6. 14« i »F. 6. 15« odgovaraju brojevi 612 i 613.

Skupinu za sebe čini prvih osamdeset komada, koji su bez izuzetka svi napisani prije godine 1500., a drugu skupinu čini posljednjih deset komada, koji su od reda mnogo mlađi te su pisani većinom tek u XIX. stoljeću. Kako su ovi noviji rukopisi vjerojatno bili došli u društvo onih starih samo iz praktičnih razloga, da se ispuni preostali prostor u ormaru F, ne ćemo se mnogo obazirati na njih. U prvi veći niz spadaju brojevi 524—603, a u ovaj drugi noviji samo brojevi 604—613.

Rukopisni materijal Anđeličke knjižnice popisao je i opisao Henrik Narducci. Od toga njegova rada štampan je samo jedan dio: »Catalogus codicum manuseriptorum practer graecos et orientales in Bibliotheca Angelica olim Coenobii S. Augustini de Urbe asservatorum« (Rim 1893.). Na str. 233., i to baš kod kodeksa br. 524, koji je prvi po redu u našoj skupini, Narducci ističe, da su kodeksi, koji su prije bili

u ormaru F, ovamo preneseni g. 1849. iz augustinskoga samostana. Doslovno kaže ovako: »Hic notandum, codices iuridicos (!) omnes qui in hoc armario continentur, usque ad a. 1849 in conventu Augustiniano S. Mariae de Populo adservatos fuisse, quo anno, ob metum tumultuum, in Bibliothecam Angelicam sunt delati«. Nema dakle sumnje, da onih devedeset rukopisa predstavlja jednu knjižnu zajednicu, koja je na okupu i sada u Anđelici, a bila je također i u onom samostanu. To još više vrijedi za skupinu od osamdeset starih kodeksa, koji su napisani već u Srednjem vijeku. Bog znađe, od kada su ovi bili na okupu u sredovječnom augustinskom samostanu, koji je zatvoren!

Narducci je slutio, da je pravnik Dr Ivan de Baroncelli u XV. stoljeću poklonio ove rukopise augustinskome samostanu kao svome sveopćem baštiniku. Na gornju rečenicu nadovezuje naime ovo: »Conjici itaque mihi posse videtur, hos omnes pervenisse ex haereditate Joannis de Baroncellis, J. U. D. et Advocati concistorialis, die 14 Aprilis a. 1468. vita functi, qui, ut supra vidimus in cod. 308, suos haeredes universales reliquit Priorem, fratres et conventum S. Augustini et Triphonis de Urbe«. Narducci ništa ne tvrdi, već samo nesigurno nagađa, ali nije pogodio: ovo nije Baroncellijeva ostavština! Budući da među onim starim kodeksima imade više njih, koji su napisani poslije Baroncellijeve smrti, na pr. kodeks br. 537 g. 1470., br. 548 g. 1468. i 1471., br. 551 g. 1469., br. 552 iza g. 1476., br. 561 g. 1470. i br. 589 g. 1469., ne može se za svu zbirku prihvatiti mišljenje Narduccijevo.

No po čemu je bilo koji kodeks upravo Baroncellijev? Uopće nijedan komad nije označen kao njegovo vlasništvo. Kodeks br. 308, na kojemu se glede samoga vlasništva i onako ne kaže ništa, ne spada u ovu seriju, pa nema s njome nikakve veze ni taj kodeks, a jamačno ni sam Baroncelli. A kad nema ni neizravne potvrde o tome, da je ova zbirka pripadala ovome pravniku, koji je sve svoje ostavio augustinskome samostanu, možda je sva pripadala modruškome biskupu Nikoli, možda se ovdje sačuvala njegova knjižnica? Kad znademo, da je sam napisao 7—8 djela (v. »Kodeksi modruškoga biskupa Nikole« u 4. i 5. ovogodišnjem dvo-broju ovoga časopisa), moramo vjerovati, da je bio prijatelj književnosti uopće i da je za svoj naučni rad doista trebao knjižnicu i mogao imati svoju vlastitu. No od svega ovoga vjuguje u prilog Nikolina vlasništva tobožnje Baroncellijeve knjižnice vrlo odlučno sama činjenica, da se u njoj nalazi devet kodeksa, koji su bez svake sumnje bili neosporno vlasništvo biskupa Nikole. Na jednima to jasno potvrđuje njegov